

Беляєв О.О.,
д.е.н., проф., ДВНЗ «Київський національний
економічний університет ім. Вадима Гетьмана»
Бурлаченко І.О.
Бакалавр, ДВНЗ «Київський національний
економічний університет ім. Вадима Гетьмана»

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ СУПЕРЕЧНОСТІ ТРАНЗИТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ

SOCIO-ECONOMIC CONTRADICTIONS OF THE TRANSITIVE ECONOMY

Byelyayev O.
Doctor of Economic Sciences,
prof., Kyiv National Economic University
Burlachenko I.
bachelor, Kyiv National Economic University

АННОТАЦІЯ. У статті розглянуто сутність соціально-економічних суперечностей, розкриті їх функції та наведена їх класифікація. Пояснений механізм дії та механізм впливу існування суперечностей на економічну систему. Також здійснена спроба розробки математичної оцінки охоплення суперечності, рівня її розвитку. Описаний сучасний стан наявності суперечностей в національній економічній системі.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Соціально-економічні суперечності, соціально-економічний розвиток, антагоністичні суперечності, неантагоністичні суперечності, економічна політика.

ABSTRACT. In the article the essence of socio-economic contradictions is considered, their functions are revealed and their classification is given. Explains the mechanism of action and the mechanism of influence of the existence of contradictions on the economic system. An attempt was also made to develop a mathematical estimate of the incidence of controversy, level of its development. The present state of the existence of contradictions in the national economic system is described.

KEY WORDS. Socio-economic contradictions, socio-economic development, antagonistic contradictions, non-antagonistic contradictions, economic policy.

Вступ. Соціально-економічний розвиток кожної окремої країни наразі залежить від обраного шляху реформування економіки. Наразі особливо

детально розглядаються соціальні фактори впливу на економіку. Сучасні течії економічної теорії так чи інакше визнають вплив соціальних факторів. Людиноцентризм наразі превалює над іншими напрямками, а соціально-економічні відносини виступають основоположними в системах.

Відбувається процес соціалізації економіки, що являє собою органічну ланку загального процесу соціалізації та виявляється у становленні та розвитку тенденції, згідно з якою значно прискорюється процес засвоєння та використання специфічних норм і цінностей.

Вищезазначені процеси, а також процес трансформації економічної системи, як такої не може відбуватися без зіткнення між собою інтересів різних суб'єктів економіки. Внаслідок цього власне і зароджуються соціально-економічні суперечності. Відбувається діалектична взаємодія різних соціальних груп, що мають протилежні потреби, інтереси та цілі в межах однієї системи внаслідок чого економічна система розвивається

Теоретико-методологічні основи суперечностей у світовій науковій літературі розроблені досить глибоко і всебічно. Вагомий внесок у створення існуючих методологічних підходів зробили відомі вчені, зокрема Г. Гегель, Ф. Енгельс, І. Кант, К. Маркс, Й. Шумпетер. Значний вклад у розробку філософських аспектів суперечностей здійснили Г. Батищев, С. Борщов, Ф. Вьяккерев, І. Геращенко, В. Горбач, С. Дудель, Є. Ільєнков, Б. Кедров, І. Нарський та ін.

Проте значна частина суперечностей функціонування сучасних економічних систем все ще не дослідженні. Це пов'язано з тим, що наразі превалює випереджаючий тип розвитку, який є наддинамічним. Економічні системи можуть докорінно змінитися за досить короткий проміжок часу, тому все більш важко прослідкувати залежності та виявити фактори впливу на розвиток економічних систем.

Досвід ринкового реформування економіки постсоціалістичних країн показав, що соціальні перетворення дуже складні, неоднозначні, часто носять суперечливий характер. У ході ринкових трансформацій визначилися

соціальні пріоритети державної політики, сформувалися національні моделі систем соціального захисту населення. Ринкова організаційна культура розвивається через становлення різноманітних форм власності, лібералізацію економічних відносин, демократизацію систем управління, підвищення соціальної відповідальності усіх суб'єктів господарювання. Під впливом науково-технічного прогресу змінюються зміст і характер праці, поліпшується якість людського капіталу, великого значення набуває інтелектуальна власність. [8]

Під час трансформації економічної системи будь-якої країни, під впливом економічної політики відбуваються докорінні зміни в інституційному полі, змінюються пріоритети розвитку та принципи функціонування основних інститутів суспільства, таких як відносини власності, змінюється бізнес-середовище та «правила гри» в ньому, законодавча база, зростає соціальна відповідальність бізнесу та частка участі суспільства у всіх процесах, зростає рівень соціальної відповідальності. Слід зазначити, що в кожній країні дані процеси залежать від умов протікання процесу реформування та готовності суспільства до змін.

Мета. Метою статті є системно-концептуальне дослідження теоретико-методологічних і практичних основ появи соціально-економічних суперечностей, обґрунтування пропозицій щодо ролі державної влади, сфери бізнесу та громадянського суспільства в розв'язанні найважливіших соціальних завдань в умовах трансформації соціально-економічних відносин в Україні.

Відповідно до поставленої мети було передбачено постановку та розв'язання таких завдань методологічного та практичного характеру:

- здійснити класифікацію суперечностей соціалізації трансформаційної економіки, пояснити їх сутність, види, форми прояву, причини виникнення та шляхи розв'язання;
- пояснити механізм дії соціально-економічних суперечностей;
- обґрунтувати механізми розв'язання соціальних суперечностей та

перспективи розвитку економіки України.

Об'єктом дослідження є система соціально-економічних відносин, які виникають між суб'єктами економічних систем в процесі ринкової трансформації економіки.

Предметом дослідження є загальні закономірності, особливості та суперечності процесів трансформації економічних систем.

Результати. Для пізнання закономірностей функціонування сучасної економічної системи, що перебуває в постійному процесі розвитку, необхідно передусім дослідити сутність суперечностей в умовах функціонування суспільної системи, зокрема в нероздільному тандемі економічної на соціальної систем.

Сутність соціально-економічних суперечностей можна сформулювати, як діалектичну взаємодію різних соціальних верств і груп та окремих індивідів всередині них, які мають протилежні потреби, інтереси та цілі в межах соціальної системи, внаслідок якої (взаємодії) відбувається розвиток цієї системи та її перехід в іншу. Соціально-економічні суперечності виступають рушійною силою розвитку соціальної системи.[4] Саме за умови розв'язання суперечностей система здійснює поступальний рух, відбуваються зміни всередині системи, які можуть бути як системоутворюючими, так і не суттєво впливати на життєдіяльність системи.

Сутність суперечностей найбільше проявляється через їх функції:

1. **Мотиваційну.** Протиріччя є джерелом руху. В результаті вирішення протиріч відбувається подальше вдосконалення не тільки соціально-економічних, а й організаційно-економічних, а також техніко-економічних відносин. Супроводжує ці процеси розвиток виробництва, який в свою чергу стимулює суб'єктів господарської діяльності вирішувати протиріччя, що і є рушійною силою прогресу.

2. **Деструктуючу.** Невирішені протиріччя стають бар'єром на шляху зростання ефективності економіки, стримуючи науковий прогрес і впровадження нових технологій. Суперечності, що загострилися

переростають в конфлікт інтересів, так як проявляючись в конкретних своїх видах вони перешкоджають задоволенню потреб суб'єктів ринкових відносин.[1]

Головне у вченні про діалектичні протиріччя - закон єдності і боротьби протилежностей. Тому основним принципом методології економічної теорії є розгляд розвитку виробничих відносин як поділу на протилежності, їх взаємопроникнення і боротьбу між ними.

Кожне виробниче відношення містить в собі внутрішнє протиріччя як джерело власного руху в розвитку. Так, товар є єдністю протилежностей - вартості і споживчої вартості. Праця товаровиробника представляє суперечливу єдність праці конкретної і праці абстрактної.

Кожен економічний закон являє собою форму вираження і руху протиріччя. Наприклад, закон виробництва і привласнення додаткової вартості виражає суперечливі відносини підприємців і робочого класу.

Економічні суперечності перебувають між собою не тільки у взаємодії, але і в певній субординації. Ця обставина і характеризує насамперед те, що вони утворюють певну систему економічних протиріч.

Виключне значення має процес пізнання розвитку і розв'язання економічних суперечностей. На різних ступенях зрілості способу виробництва економічні протиріччя розрізняються за ступенем розвиненості. На початкових ступенях зрілості вони представляють собою лише прості протилежності і самі виступають як початкові нерозвинені протиріччя. Надалі вони стають більш істотними. І нарешті, на ступені зрілого способу виробництва протиріччя досягають повної зрілості і напруженості. В цей час протиріччя потребують докорінного вирішення. Таке розв'язання суперечностей означає реальний прогрес виробничих відносин, перехід їх на нову щабліну розвитку. Так протиріччя реалізують свою функцію джерела руху. [7]

За протилежностями, які утворюють економічні суперечності, стоять соціальні верстви, громадські групи і класи суспільства. Це, так би мовити,

соціальні носії протиріч. Як правило, розв'язання суперечностей буває не в інтересах тих чи інших класів і груп. Вони завжди пов'язані з застарілими і приреченими на зникнення виробничими відносинами. З боку цих соціальних верств виникає опір вирішенню протиріч. І воно затримується.

Протиріччя полягає в тому, що продуктивні сили приходять в невідповідність з існуючими виробничими відносинами або в цілому, або в окремих ланках. Цей процес обумовлює розвиток і в кінцевому рахунку зміну однієї системи виробничих відносин іншої, більш прогресивної. Відповідність виробничих відносин рівню розвитку продуктивних сил ніколи не буває повним. Він завжди включає момент невідповідності, а отже, і суперечливості.

Розрізняють антагоністичні і неантагоністичні економічні протиріччя. Антагоністичні протиріччя пов'язані з непримиренною боротьбою соціальних груп і класів суспільства, зі стихійним функціонуванням виробничих відносин. Спосіб вирішення антагоністичних протиріч - це соціальні конфлікти, потрясіння, кризи, економічні війни. В кінцевому рахунку відбувається вибух єдності протилежностей, який знищує одну з суперечливих сторін і веде до утвердження нового, більш прогресивного відносини.

Неантагоністичні економічні суперечності пов'язані з соціальною спільністю класів, верств і груп суспільства, з їх соціальним єдністю в головному і наявністю відмінностей в неосновних моментах. Формою руху неантагоністичних протиріч є кооперація, співпраця єдиних класів і соціальних груп суспільства. Спосіб вирішення неантагоністичних протиріч - це свідома діяльність суспільства щодо вдосконалення своїх виробничих відносин, з розвитку процесу їх переростання в більш прогресивні відносини.

Зміна антагоністичних протиріч неантагоністичними ліквідує розвиток суспільства через боротьбу класів. При неантагоністичних протиріччях цей рух здійснюється за допомогою свідомої діяльності суспільства, при якому

розв'язок протиріч відбувається шляхом співпраці його суспільних груп і всіх його членів.

Суспільство вирішує свої економічні суперечності не довільно, а в формах, що найбільш наближають до забезпечення оптимальності перебігу економічних процесів. В цьому випадку краще реалізуються вимоги економічних законів. Досягнення оптимальності розвитку економіки не носить автоматичного характеру. Воно залежить від наукового рівня ведення господарських справ і підприємництва

Залежно від причин виникнення виділяють такі види суперечностей соціалізації трансформаційної економіки:

1) зумовлені рівнем розвитку продуктивних сил і трансформаційним характером економічних відносин: між зростаючими потребами та наявними ресурсами; між перспективами, пов'язаними з бурхливим розвитком НТП, і рівнем їх задіяності в економіці; між швидкими темпами реформування та «неринковою» свідомістю більшості населення; між інтересами різних суб'єктів соціальних відносин; між цілями та реальними механізмами соціалізації; між ефективністю та справедливістю в розподілі ресурсів і доходів; між цілями та методами процесів приватизації;

2) пов'язані з глобалізацією: між темпами соціального прогресу та темпами НТП; між консервативними патерналістськими схемами відносин між державою та суспільством й розвитком транснаціональних стосунків; між логікою потоків капіталу і культурними цінностями людського буття; між національним і світовим рівнями заробітної плати; між національними культурними традиціями та бажанням імітації чужого, не вкоріненого в даному середовищі, досвіду;

3) зумовлені специфікою функціонування суспільно-політичних інститутів: між курсом політики держави і межами її повноважень; між обіцяними ідеалами свободи і демократії та відчуженням більшості від управлінських функцій і власності; між владними повноваженнями та механізмами відповідальності за їх реалізацію; між формальними та

неформальними (тіньовими) механізмами управління та нормами поведінки суб'єктів ринкових відносин; між цілями та методами державного регулювання; між конкуренцією та монополією; між суспільним характером виробництва та приватною формою привласнення його результатів; між економічною свободою та господарським порядком; між пріоритетами довгострокового соціально-економічного розвитку та приватними інтересами тіньового сектора економіки;

4) зумовлені особливостями господарського менталітету суспільства: між економічними та соціальними пріоритетами бізнесу; між приватними та колективними інтересами; між зростанням соціальних потреб і ступенем зрілості соціального капіталу; між традиційною та корпоративною культурами; між конструктивним і деструктивним характером неформальних норм.

5) пов'язані із здійсненням соціальної політики держави: між задекларованими цілями економічної та соціальної політики та обсягами фінансування; між сучасними й майбутніми пріоритетами соціальної політики; між реальними соціальними потребами та нормативно встановленими соціальними стандартами; між цілями соціальної політики та реально існуючими механізмами її реалізації; між якісним станом соціальної сфери і відповідними положеннями державних програм; між цілями та способами ухвалення колективних рішень; між цілями та наслідками державного регулювання бізнесу, коли корупція виступає прихованою формою протекціонізму місцевої економіки.

Для української економіки характерні досить глибокі економічні суперечності, які за своїм змістом наближаються до рівня антагоністичних. Серед основних стає можливим виділити наступні:

1) значне скорочення суспільного виробництва (зменшення кількісного та якісного рівнів виробництва, що спричинено зменшенням рівня платоспроможного попиту населення України та невідповідність стандартам країн ЄС, що, у свою чергу, унеможливорює експорт даної продукції);

2) розширення меж «тіньової» економіки та явище «хабарництва», яке наявне у всіх сферах життя українців;

3) суттєве зниження життєвого рівня населення (інфляція випереджає зростання заробітної плати, рівень заробітної плати в рази менший ніж в країнах ЄС);

4) велика диференціація доходів, що спричиняє надмірне розшарування суспільства на дуже багатих і бідних;

5) відсутність соціальних гарантій (низький рівень медичного обслуговування, відсутність контролю за станом екологічного середовища; низький рівень підтримки найменш забезпечених верств населення);

6) низька частка середнього класу в структурі населення України;

7) значний борговий тягар, що лягає на плечі звичайних українців, гальмує економічний розвиток. Слід згадати також про неефективність перерозподілу податків і зборів всередині країни та низький рівень інвестування галузей освіти та науки, які по суті можна трактувати як інвестиції в людський капітал.

Варто зазначити, що неможливо вирішити одразу всі суперечності, що наразі існують в економічній системі України. Проте необхідно виділити серед вищенаведених системоутворюючих, розв'язання яких може посприяти вирішенню всіх інших. В сучасній реальності гостро стоїть питання розвитку економіки на ринкових засадах, підтримка малого та середнього бізнесу, створення умов для розширення середнього класу та зменшення рівня диференціації в доходах.

На підставі вищесказаного можна сформулювати наступну загальну математичну модель для визначення рівня прояву економічних суперечностей та їх стану у суспільстві:

$$\partial x / \partial t = ky - gx \pm h \quad (1), \text{ де}$$

X — рівень впливу певної суперечності на стан економічної системи;

У — рівень загострення даної суперечності;

T — час;

G — коефіцієнт державного регулювання даної проблеми;

K — коефіцієнт нагромадження проблем (старих форм функціонування економічної систем)

H — коефіцієнт впливу суспільства (певні особливості суспільства, що сприяють або гальмують розв'язок економічної суперечності).

Таким чином, за допомогою формули (1) можна визначити рівень впливу будь-якої суперечності на стан економіки суспільства за визначений проміжок часу. Проте, ця формула є суто теоретичною, вона не піддається практичному застосуванню, так як коефіцієнти G, K та H досить важко визначити.

Я пропоную задати для даних коефіцієнтів проміжок від 0 до 1, де 0 — вплив відсутній, 1 — вплив дуже сильний. Для цих коефіцієнтів можна зробити вибірку показників, за допомогою яких встановлювати вже певні значення. Таким чином навіть таке явище, як суперечність буде можливо виміряти за допомоги даної формули та шляхом збору даних та інформації з даного питання.

Висновки. Підсумовуючи слід сказати, що суперечності соціалізації трансформаційної економіки, у першу чергу, проявляються між старими, відживаючими і новими, що зароджуються, соціально-економічними відносинами, між ідеалами бажаного соціального стану та реальними можливостями наближення до них. Найскладніші суперечності виникають при кардинальній зміні фундаментальних основ функціонування економіки — відносин власності, форм та методів державного регулювання. Похідними від зазначених є суперечності суб'єктивного характеру, пов'язані із механізмами узгодження економічних інтересів різних суб'єктів соціалізації.

Теоретична концепція розбудови соціальної держави містить низку економічних суперечностей, а саме: суперечність між метою соціальної держави (підтримка абсолютної рівності у правах, сприяння економічному і суспільному прогресу всіх громадян) та методами її реалізації (примусове, свідоме обмеження з боку держави прав одних суб'єктів господарювання на

користь інших); суперечність між формально надкласовою сутністю соціальної держави та фактично класовою формою втілення влади (використання державної влади в особистих економічних інтересах окремих бізнес-груп). Загострення цих суперечностей у вітчизняній економіці негативно впливає на перспективи становлення соціальної держави, підриває матеріальну базу подальшої соціалізації економічного розвитку. Однією з причин цього є недостатність вітчизняної нормативно-правової бази для пом'якшення суперечностей між економічною свободою та забезпеченням рівності і реальності соціально-економічних прав.

Список літератури:

1. Батищев Д. Г. Противоречия в системе экономических интересов субъектов рыночных отношений [Электронный ресурс]// Пространство экономики. 2009. №4-2. Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/protivorechiya-v-sisteme-ekonomicheskikh-interesov-subektov-rynochnyh-otnosheniy>
2. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави : [моногр.] / Я. А. Жаліло. — К. : НІСД, 2009. — 336 с.
3. Колесов Н.Д., Щербина В.Ф. Разрешение экономических противоречий социализма. — М.: Экономика, 1988.
4. Мочерний С. В. Економічний енциклопедичний словник: У 2-х томах. Т.1 [С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Устенко, С. І. Юрій]/ за ред. С. В. Мочерного. — Львів: Світ, 2005 – 616 с.
5. Нуреев Р. М. Индустриальное общество и его социально-экономические противоречия. Политическая экономия труда // Пространство экономики. 2012. №2. С.123-149
6. Овсієнко О. В. Економічні суперечності соціальної держави та їх реалізація в Україні / О. В. Овсієнко, М. М. Бороденко // Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого". Серія : Економічна теорія та право. - 2013. - № 2. - С. 33-41 . - Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_etp_2013_2_5.
7. Шаститко А.Е. Новая институциональная экономическая теория. 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Экономический факультет МГУ, ТЕИС, 2002. — 591 с.
8. . Галушка З. І. Соціалізація трансформаційної економіки: особливості, проблеми, пріоритети : монографія / З. І. Галушка. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. – 408 с.

References:

1. Batyshhev D. Gh. (2009) Contradictions in the system of economic interests of subjects of market relations. Space of economy. 4-2. Retrieved from: <http://cyberleninka.ru/article/n/protivorechiya-v-sisteme-ekonomicheskikh-interesov-subektov-rynochnyh-otnosheniy>
2. Zhalilo Ja. A. (2009) Theory and practice of forming an effective economic strategy of the state [Valuable educational discourse]. Kyiv, NISD
3. Kolesov N.D., Shherbyna V.F. (1988) Resolving the economic contradictions of socialism. — Moscow, Economy.
4. Mochernyj S. V. (2005) Ekonomichnyj encyklopedychnyj slovnyk: U 2-kh tomakh. T.1 Ljviv: Svit.
5. Nureev R. M. (2012) Industrial society and its socio-economic contradictions. Political economy of labor . Space of economy.
6. Ovsijenko O. V. (2013) Ekonomichni superechnosti socialjnoji derzhavy ta jikh realizacija v Ukraini. Visnyk Nacionaljnogho universytetu "Jurydychna akademiya Ukrainy imeni Jaroslava Mudrogho". Serija : Ekonomichna teoriya ta pravo. - 2013. - # 2. - S. 33-41 . - . Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_etp_2013_2_5.
7. Shastytko A.E. (2002) New institutional economic theory. Moscow, TEYS.
8. Ghalushka Z. I. (2009). Socialization of the transformational economy: peculiarities, problems, priorities [Valuable educational discourse].Chernivci : Chernivci National University.

Стаття надійшла до редакції 6.12.2017р.